

Jan Zachwatowicz

O metodach ochrony i rewaloryzacji historycznych ośrodków miejskich

Ochrona Zabytków 25/1 (96), 5-6

1972

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Poniżej drukujemy materiały związane z pracami konserwatorskimi prowadzonymi na terenie zespołu zabudowy ul. Kanoniczej w Krakowie. Ciekawy ten zespół architektoniczny wymagał zastosowania szeregu skomplikowanych, a niekiedy nowatorskich metod działania i choćby skrótowa ich prezentacja może być interesująca dla naszych Czytelników. Materiały te są fragmentami wypowiedzi przygotowanych na sympozjum konserwatorskie poświęcone zagadnieniom badawczym i projektowym omawianego zespołu. Zorganizowane ono zostało przez Oddział Pracowni Konserwacji Zabytków w Krakowie w dniach 20—21 maja 1971. Kompletnie materiały zostały opublikowane przez PKZ w tomie „Zagadnienia badawcze i projektowe zespołu ulicy Kanoniczej w Krakowie.”

JAN ZACHWATOWICZ

O METODACH OCHRONY I REWALORYZACJI HISTORYCZNYCH OŚRODKÓW MIEJSKICH

Sprawa ochrony i rewaloryzacji, a niekiedy reanimacji zabytkowych zespołów miejskich stała się w okresie powojennym jednym z czołowych problemów konserwatorskich i poważnym zagadnieniem urbanistycznym. Jako temat wielu opracowań, artykułów, referatów, obrad na sympozjach i kongresach międzynarodowych ma obecnie dość obszerną bibliografię, w której zjawiają się pozycje pogłębione, zbliżające się stopniowo do całościowych i konkretnych metod rozwiązywania założonych programów ochrony i rewaloryzacji historycznych ośrodków miast.

Cechy konkretności i całościowości (kompleksowości) w niektórych pracach zasługują na podkreślenie, gdyż w wielu innych znajdujemy przede wszystkim tkliwy zachwyt nad urokami zabytkowych miast i rozdzieranie szat lub białodolenie nad ich losem w obliczu przemian, zwykle szkodliwych, którym stopniowo ulegają.

Zarówno nasze polskie jak i obce doświadczenia wskazują wyraźnie, że droga efektywnej ochrony i rewaloryzacji historycznych ośrodków miast jest trudna, wymaga bowiem wszechstronnego poznania struktury i życia miasta, kierunków i trendów jego przemian oraz takiego planu pokierowania tymi przemianami, aby można było zrealizować tezy i postulaty konserwatorskie.

Na tej drodze wypadnie posługiwać się różnymi metodami, odpowiednio do zespołu różnych problemów — zagospodarowania przestrzennego, demografii, szeregu spraw technicznych i różnorodnych problemów konserwatorskich.

W krótkim omówieniu nie podejmuję pełnego zdefiniowania wszystkich metod i ich właści-

wości w odniesieniu do historycznych ośrodków miast i ograniczam się do ich zgrupowania oraz do wyprowadzenia pewnych ogólnych wniosków.

Można wydzielić trzy podstawowe grupy metod działania:

- I. Poznanie
- II. Ustalenie zakresu i kierunków ochrony i rewaloryzacji
- III. Szczegółowy plan działania

I. P o z n a n i e

Należą tu wraz z właściwymi im metodami:

1. Studia historyczne, najlepiej u nas rozwinięte, określające powstanie, rozwój i przemiany historyczne zabytkowego zespołu.
2. Szczegółowa inwentaryzacja stanu obecnego, nie tylko w skali urbanistycznej lecz i architektonicznej, czyli obejmująca wszystkie obiekty znajdujące się na obszarze wykazanim poprzez studia. Inwentaryzacja architektoniczna powinna objąć wszystkie kondygnacje obiektów.
3. Badania architektoniczne — rozwarstwienie historyczne obiektów, stanowiące podstawę do ich oceny konserwatorskiej.
4. Badania i ustalenia stanu technicznego całości zespołu (m.in. podłoża), jak i poszczególnych obiektów.
5. Inwentaryzacja urządzeń technicznych — infrastruktury całości zespołu i poszczególnych obiektów (m.in. instalacje wodno-kanalizacyjne, elektryczne, gaz itp.).
6. Stan obecnego użytkowania obiektów z wykazaniem użytkowanych powierzchni, szczegółowy stan użytkowania na cele mieszkalne i ocena warunków mieszkań.
7. Dane demograficzne. Liczba mieszkańców z podziałem wg płci i wieku. Rodzaj i miejsce zatrudnienia, nauki itp.

II. Ustalenie zakresu i kierunków ochrony i rewaloryzacji

1. Wyznaczenie strefy ochronnej dla historycznego ośrodka, uwzględniającej jego otoczenie oraz wartości widokowe w obecnym i przyszłym układzie całości urbanistycznej.
2. Wyznaczenie obszaru ochrony szczegółowej wraz z towarzyszącymi wnioskami konserwatorskimi, wyprowadzonymi na podstawie studiów grupy I. Szczegółowa klasyfikacja zespołów, obiektów i ich elementów.
3. Studia szczegółowe zagospodarowania zespołu z punktu widzenia urbanistyczno-konserwatorskiego. Sanacja zabudowy — wyburzenia i uzupełnienia — plomby. Gabaryty zabudowy — ustalenia i korekty. Sporządzenie nowego bilansu powierzchni użytkowej w wyniku powyższych analiz. Wstępne określenie podziału powierzchni użytkowych na cele mieszkalne i użyteczności publicznej. Wstępne określenie liczby mieszkańców w nowych warunkach.
4. Wnioski i szkice dla infrastruktury (wstępne) — komunikacja, urządzenia techniczne — uzbrojenie terenu, zieleni, nawierzchnia itp.
5. Wstępne oceny ekonomiczne dla zakresu prac budowlano-konserwatorskich i innych, m.in. wg danych I — 4 i II — 3.

III. Szczegółowy plan działania

1. Ustalenie roli historycznego zespołu zabytkowego — samodzielny organizm czy część większego zespołu. Ośrodek historyczny w planie ogólnym miasta. Zabezpieczenie w planie ogólnym założeń wynikających z p. II — 1 i II — 2.
2. Program funkcjonalny historycznego ośrodka wynikający z jego roli w planie ogólnym miasta, lecz dostosowany do jego istotnych pojemności kubaturowych i powierzchniowych określonych w p. II — 3.
3. Szczegółowe rozmieszczenie programu, zgodnie z charakterem i możliwościami powierzchni

- użytkowych będących do dyspozycji (II — 3). Zestawienie i bilans powierzchni użytkowych.
4. Na podstawie bilansu powierzchni mieszkalnych liczba ludności. Dyslokacja i translokacja ludności. Zapotrzebowanie izb zastępczych, czasowych dla robót, stałych dla rozgęszczenia.
5. Projekty szczegółowe zespołu i obiektów wraz z urządzeniami infrastruktury.
6. Etapy realizacji oraz analiza ekonomiczna pełnej i etapowej rewaloryzacji.

Z wymienionych sumarycznie grup zadań można wyprowadzić szczegółowe elementy trybu i metod działania. M.in. można stwierdzić, że w dotychczasowej praktyce urbanistycznej i konserwatorskiej uwzględniane były przede wszystkim studia I — 1 i wnioski II — 1, 2. Inne studia, nie przewidziane w przepisach, realizowane były rzadko, przeważnie fragmentarycznie, ograniczając się do analizy poszczególnych bloków zabudowy bez ujęcia całości zespołu.

Konieczne jest wprowadzenie zmian w urzędowym trybie sporządzania dokumentacji dla historycznych ośrodków miast, ze zmianą nomenklatury etapów prac oraz z zabezpieczeniem środków na ich realizację. M.in. opracowania grupy I i II winny w zasadzie wyprzedzać sporządzenie planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta. Jeżeli plan taki już istnieje, w wypadku niezgodności jego założeń z wynikiem studiów i wnioskami, wymienionymi w grupie II, powinny one stać się podstawą do odpowiedniej korekty planu ogólnego w rejonie historycznego ośrodka miasta. Prace związane ze studiami w wymienionych wyżej grupach mają podstawowe znaczenie dla prawidłowej i racjonalnej polityki realizacji zadań w zakresie ochrony i rewaloryzacji historycznych ośrodków miast.

prof. dr Jan Zachwatowicz
Warszawa

METHODS APPLIED FOR PRESERVATION AND REHABILITATION OF HISTORICAL URBAN CENTRES

Both the Polish and international experiences are apparently showing that the way to effective preservation and rehabilitation of historical centres within the urban organisms is to be considered as one extremely difficult as it requires from those responsible for it to be many-sidedly acquainted with the structure and life of a given town, with directions and trends governing its transformation and reconstruction and above the all to control these transformations in a manner enabling the putting into effect all theses and requirements set forth by conservators.

On this way a need will arise to make the use of methods which might be divided into the following three groups: I. Cognition through historical studies, detailed inventorying surveys of the present state

(using both architectural and town-planning methods), architectural investigations (using a method of historical stratification of objects investigated), testing technical conditions, inventorying survey of technical equipment, analysis of actual use, demographic data; II. Defining the range and directions for preservation and rehabilitation through establishing of protection zone for a given site, delimitating of detailed protection areas, detailed studies for the centre's development, proposals and drafts for infrastructure, preliminary economical appraisal of works undertaken; III. Detailed planning of action — determining the part played by the centre within the town's general plan, defining and locating the programme of utilization, dislocation and translocation of inhabitants, defining the stages of realisation and detailed economical appraisal.